

پوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

ایرانی‌شناسی

- تبریک / دکتر ژاله آموزگار / مرتضی هاشمی پور
- تازه‌ها و پاره‌های ایران‌شناسی (۴۴) / ایرج افشار
- یادداشت‌هایی از ژاپن (۱۲) / دکتر هاشم رجب‌زاده
- به بهانه چاپ اطلس ۲۰۰۵ نشنال جئوگرافیک / پژمان اکبرزاده

رسم انجام شادباش در زمانهای شادمانی همانند تولد کودک، سالروز تولد، ازدواج، مراسم تاج‌گذاری، یا اعیاد ملی یا دینی اجرا می‌شود. در دروه ساسانی اصطلاح «آفرین» شاید برای اظهار تبریک رایج بوده است. (آفرین موبدان موبد در نوروزنامه، ص ۱۸ و خواندن آفرین در شاهنامه؛ مسکو، ص ۱۳۵ بیت ۷۰۳). اصطلاحات «دعا» و «تهنیه» در منابع به نظر می‌آید که ترجمه آفرین باشد.

تولد و زاد روز: قدیمی‌ترین سند درباره جشن تولد در ایران به هرودت برمی‌گردد (1.113). بنا بر گفته او ایرانیان زاد روزهای خود را با جشنهای باشکوه قربانی کردن حیوان و دادن غذا برگزار می‌کردند. با شکوه‌ترین ضیافت در کاخ سلطنتی در دوره هخامنشیان در زاد روز پادشاه هخامنشی بود. تنها روزی در سال که پادشاه سر خود را با صابون می‌شست و به پخش کردن هدایا می‌پرداخت (9.110). در دوره ساسانیان هم احتمالاً جشن‌های زاد روز برگزار می‌شد اما

* این مقاله ترجمه‌ای است از:

Congratulations: in Encyclopaedia Iranica , Edited by: Ehsan Yarshater , Volume VI , Mazda Publishers , Costa Mesa , California , 1993.

لازم به ذکر است که نویسنده اصلاحات و تغییراتی در متن ترجمه این مقاله اعمال کرده است.

سندی در این مورد در دست نداریم. در شاهنامه اشارتی به مراسم تبریک گویی در موقع تولد هست، مثلاً شادمانی بسیار به هنگام تولد رستم و فرستادن نامه شادباش سام به زال، پدر رستم، و یا شاد باش مویذ خطاب به فریدون به هنگام تولد منوچهر. (شاهنامه مسکو I، صص ۱۰۸ ایات ۴۰ - ۱۵۲۶. صص ۲۴۰ و ۴۸۵) این موارد را می‌توان بازتابی از انجام این مراسم در دوره ساسانیان دانست.

نشانه‌هایی از این رسم در دوره‌های نخستین اسلامی دیده می‌شود. مثلاً روز تولد عضدالدوله آل بویه (۷۲ - ۳۳۸ / ۸۳ - ۹۴۹) براساس سال شمسی جشن گرفته می‌شد. مجلس با شکوهی برپا می‌گردید نخست منجم دربار زمین ادب می‌بوسید و به او تبریک می‌گفت، سپس رجال دولت و عمال و دبیران بزرگ تبریک می‌گفتند و شاعران هم به خواندن اشعاری که به این مناسبت سروده بودند می‌پرداختند. (یاقوت. معجم‌الادباء، ج ششم، ص ۲۵۸؛ فقیهی ۱۳۴۷ ش، ص ۸۴ به بعد، همو، ۱۳۵۷ / ۱۹۷۸، ص ۳۴۷). عضدالدوله که به احیای فرهنگ ایرانی علاقمند بود، باید الگوی خود را از ساسانیان گرفته باشد.

مدرک عینی از تبریک روز میلاد در طول دوره‌های متوالی تا بعد از نیمه قرن نوزدهم وجود دارد. در سالهای اخیر، تحت تاثیر تمدن غرب، برگزاری جشن تبریک برای سالگرد تولد بیشتر برای افراد کمتر از بیست سال معمول است. برگزاری مراسم زاد روز برای خاندان پهلوی نیز معمول بود.

زردشتیان به طور سنتی روز میلاد زردشت را در ۶ فروردین (خرداد روز، بنا بر تقویم سنتی زردشتی) برگزار می‌کنند و در آن روز به یکدیگر تبریک می‌گویند.

ازدواج: اسناد تاریخی کمی درباره تبریک در هنگام ازدواج در دست است. در شاهنامه اشاره‌ای به ازدواج رستم و تهمنه است که اطرافیان به آنها تبریک می‌گویند. (مسکو II، ص ۱۷۶، ایات ۹۴ و بعد از آن). در منظومه ویس و رامین نیز در یک مورد اشاره‌ای به شادی و دژ و گوهر افشاندن به مناسبت ازدواج رامین با گل است. (فخرالدین اسعد گرگانی، ص ۲۴۳) در دوران معاصر نیز جشن‌های ازدواج درباری باشکوه تمام برگزار می‌شد (گاهنامه پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی، بی‌جا، بی‌تا، صص I، ۶۳۱ - ۱۷۰، II، ۱۲۸۶) مراسم تبریک و جشن سالگرد ازدواج در ایران امروز در سده اخیر در میان خانواده‌های مرفه ایرانی متداول شده و تقلیدی از فرهنگ غرب است.

تاج‌گذاری: مراسم تاج‌گذاری در شاهنامه (مسکو I، صص ۱۳۶ - ۸۱) و در منابع نخستین اسلامی بیان شده است (مثلاً طبری I، صص ۳۵ - ۸۳۴، ۸۴۶، ۸۷۱، ۸۹۶؛ ثعالبی، غرر، صص

● دکتر زاله آموزگار (عکس از علی دهباشی)

۸۱-۴۸۰، ۹۹-۴۹۸، ۰۹-۵۰۷، ۳۳-۵۳۲، ۵۳۶). اطلاعاتی که در این منابع آمده است خصوصاً از خدای نامگ نقل شده است و بنابراین شاید بازتابی از روش دربار ساسانی باشد. در پاسخ به شادباش دولتمردان، شاه خطابه‌ای در تفصیل کشورداری، در عدالت گستری، ضرورت فرمانبرداری از پادشاه و موضوعاتی مشابه ایراد می‌کرد.

هیچ مدرکی درباره تاج‌گذاری پادشاهان در ایران قبل از قرن هفدهم در دست نیست. جهانگردان اروپایی توضیحاتی جزئی درباره تاج‌گذاری شاه سلیمان صفوی (۱۱۰۵ - ۱۰۷۷ / 1667-94) در نوشته‌های خود آورده‌اند. در این مراسم بزرگان دربار به حضور او بار یافتند و به او تهنیت گفته‌اند (Kaempfer, pp 35-37; Chardin, IX, pp.490, به بعد). همچنین توضیحاتی از مراسم تاج‌گذاری پادشاهان قاجار و پهلوی در کتابها آمده است. (برای مثال، در مورد تاجگذاری محمدعلی شاه قاجار نک Aubin, pp.131, به بعد؛ و گاهنامه صص ۵۵ - ۱۵۳).

سال نو (نوروز): اطلاعات چندانی درباره آئین‌ها و مراسم مربوط نوروز که تا دوران ساسانی وجود ندارد. به نظر می‌رسد که نجیب زادگان دربار هخامنشی، درباریان، نمایندگان مردم و سرزمین‌های تابعه و غیره به حضور شاه بار می‌یافتند تا هدایا را اهدا کنند و احتمالاً تبریکات خود را بیان نمایند. برخی از این گونه مراسم در تخت جمشید به صورت نقش برجسته به تصویر کشیده شده است. (Walsler, Olmstead, p 20, p275) از دروه ساسانیان تنها به منابع فارسی و عربی می‌توان استناد کرد. براساس گزارش بیرونی (آثارالباقیه. صص ۱۹ - ۲۱۸)، جشن‌ها

شش روز ادامه داشت و در هر روز نماینده طبقه خاصی از مردم به حضور پادشاه بار می‌یافت. آنها به پادشاه تهنیت می‌گفتند و هدایای خود را تقدیم می‌کردند و از او انعام دریافت می‌کردند. (قس. قزوینی صص ۸۱ - ۸۰). نخستین کسی که برای تبریک گفتن به حضور ملوکانه می‌رسید فردی خوش سیما بود که او را «خجسته» می‌نامیدند. دیگر افراد که حامل هدایا برای پادشاه بودند در پی او می‌آمدند. سپس حاجبان به حضور می‌رسیدند. (دمشقی، ص ۲۸۸؛ منسوب به جاحظ صص ۳۶۰ به بعد).

در متنی منسوب به ابن مقفع (Grignaschi, pp. 103 - 04, 129) گزارش شده است که در نوروز کسانی که در باریابی عمومی پذیرفته می‌شدند در دربار براساس موقعیت اجتماعی خود به صف می‌ایستادند. پادشاه تاج خود را بر سر می‌گذاشت، خداوند را سپاس می‌گفت، و خطبه‌ای می‌خواند. سپس دبیربد، موبدان موبد، وزیران، و ارتشتاران سالار (رئیس لشکر) سخنان تبریک‌آمیز خود را ایراد می‌کردند. در پایان پادشاه خطبه دیگری را بیان می‌کرد. نمونه‌ای از تبریک موبدان موبد خطاب به شاه در نوروزنامه ذکر شده است (ص ۱۸). روایت دیگر از چنین شادباش‌هایی در بخشی از تفسیر کهن نقل گردیده است. (صص ۱۲ به بعد؛ صادقی، صص ۱۰۷ به بعد).

درباره شیوه‌های سلام و تبریک نوروزی در دوره اسلامی اطلاعات اندکی در دست داریم. اما رسم هدیه دادن به خلفا در نوروز در عهد اموی رایج شد. نخستین کسی که رسم هدای هدیه در نوروز را رواج داد حجاج بن یوسف، فرماندار اموی (۹۵ - ۴۱ / ۷۱۴ - ۶۶۱) در عراق بود. (آلوسی ص ۳۵۰)؛ این رسم را عمر بن عبدالعزیز برانداخت، اما در دوره یزید بن عبدالملک (۵ - ۱۰۱ / ۷۲۰ - ۲۳) احیا گردید. (یعقوبی، تاریخ II، صص ۳۷۶ - ۳۶۶). با بالا گرفتن اهمیت ایرانیان در امور دیوانی عباسیان، نوروز و مهرگان (شانزدهمین روز مهر) طبق رسوم رایج در دربار جشن گرفته می‌شد. (مسعودی، مروج، VII، صص ۷۸ - ۲۷۷).

در دوره صفویه، توصیفاتی از جشن‌های نوروز، و تبریک گفتن در این ایام، در گزارشهای سیاحان خارجی یافت می‌شود. (برای مثال، شاردن، II، صص ۲۶۶ به بعد). براساس این گزارشها، دیواریان، نجیب زادگان و دیوانیان از طرف پادشاه پذیرفته می‌شدند و تبریک عرض می‌کردند. مشابه چنین مراسمی در زمان قاجاریه مرسوم بوده است (اعتمادالسلطنه، روزنامه خاطرات، صص ۶۴ - ۶۳؛ Brugsch، II، pp 346 به بعد؛ polak I، بخش 12). این مراسم با برخی تغییرات در دوره پهلوی ادامه داشت. (گاهنامه، صص ۱۰۸، ۲۷۰).

از قدیم نوروز مهمترین مراسمی بوده است که ضمن آن ایرانیان به یکدیگر تبریک می‌گفته‌اند، و مراسم تبریک گفتن هم به صورت رسمی و هم به صورت خصوصی برگزار می‌شده است.

در طول ملاقاتهای نوروزی ایرانیان عباراتی همانند «عید شما مبارک»، «تبریک عرض می‌کنم» و «صد سال به این سال‌ها» به هم می‌گویند.

بر اساس نوشته فریدالملک (ص ۴۰)، میرزا ملکم‌خان (۱۳۲۶ - ۱۲۴۹ / ۱۹۰۸ - ۱۸۳۳) که در مقام وزیر مختار ایران در لندن خدمت می‌کرد، رسم فرستادن کارت تبریک در نوروز را در ایران پایه‌گذاری کرد. این کار احتمالاً از فرستادن کارت کریسمس در غرب تقلید شده است. معمولاً کارتهای تبریک با تصاویری از گل‌ها و گیاهان، نقش‌های مینیاتوری یا تصویرهایی از آثار باستانی ایران مانند تخت جمشید و مساجد معروف (خصوصاً بعد از انقلاب ۱۳۵۷ ش / ۱۹۷۸) تزئین یافته است. نقش‌های مینیاتوری بیشتر اوقات از تصاویر شاهنامه اخذ شده‌اند و از آنجا که جمشید آغازگر نوروز به شمار می‌رود تصویرهای بر تخت نشستن او یکی از معمولترین نقش‌های روی کارتهای تبریک در دوران پهلوی بود. بدل یا تقلید از نقش‌های مینیاتوری پیشی اثر نقاشان معاصر نیز بر روی کارتهای تبریک دیده می‌شود، همراه با جملاتی متداول مانند «نوروزتان پیروز باد»، «برای عرض تبریک». و مانند آن.

اعیاد مذهبی: مهمترین اعیاد اسلامی عید فطر و عید قربان و عید مبعث و عید غدیر خم هستند و روز میلاد امام دوازدهم نیز از مناسبت‌های مهم برای عرض تبریک و انجام مراسم ویژه است.

۸۴

منابع

- ۱ - آلوسی، محمود شکری، بلوغ العرب، به کوشش م. بهجت عطاری چاپ سوم، قاهره، ۱۳۴۲ / ۱۹۲۲.
- ۲ - بخشی از تفسیر کهن، به کوشش محمد روشن تهران ۱۳۵۱ / ۱۹۷۲.
- ۳ - جاحظ (منسوب). کتاب المحاسن و الاجداد، به کوشش فان فونتن، لیدن ۱۸۹۸.
- ۴ - دمشقی، شمس‌الدین ابو عبدالله، نخبة الدهر فی عجایب البر و البحر، به کوشش، ا. ف. مهرین، لایپزلیک، ۱۹۲۳.
- ۵ - صادقی، علی اشرف، تکوین زبان فارسی، تهران ۱۳۵۷.
- ۶ - گرگانی، فخرالدین اسعد، ویس و رامین، به کوشش محمدجعفر محجوب، تهران ۱۳۳۷.
- ۷ - فریدالملک، خاطرات فرید، به کوشش م. فرید (قراگزلو)، تهران ۱۳۵۴ / ۱۹۵۵.
- ۸ - فقیهی، علی‌اصغر، شاهنشاهی عضدالدوله، تهران ۱۳۴۷.
- ۹ - همو، آل بویه و اوضاع زمان ایشان، تهران، ۱۳۵۷.

۱۰- قزوینی، ابویحیی زکریا بن محمد، العجایب المخلوقات و غرایب الموجودات، به کوشش ف. و روستنفلد، گوتینگن، ۱۸۴۸.

۱۱- کتاب پهلوی، بی جا، بی تا. گاهنامه پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی سه جلد بی جا، بی تا.

۱۲- نوروزنامه، منسوب به عمر خیام، به کوشش مجتبی مینوی، تهران ۱۳۱۲

- E. Aubin, La Perse d'aujourd'hui, Paris, 1908.

- H. Brugsch, Reise der Koniglichen Gesandtschaft nach Persien 1860 und 1861 II, Leipzig, 1863.

- M. Grignaschi, Quelques specimens de la litterature sasanide conserves dans les bibliotheques d'Istanbul, JA 254, 1966, pp. 1 - 142

- E. kaempfer, Am Hofe des persischen Grosskönigs, Leipzig, 1940.

- F. Karaka, History of the Parsis I, Bombay, 1884.

- A. T. Olmstead, History of the Persis Empire, Chicago, 1948.

- J. E. Polak, Persien, Das Land und seine Bewohner, 2 Vols. in 1, Leipzig, 1865.

- G. Walser, Die Völkerschaften auf den Reliefs von Persepolis, Berlin, 1966.

انتشارات هرمس منتشر کرده است:

● پیرمردی که داستانهای عاشقانه می خواند / لوئیس سیولودا / محمد شهبان /

۱۰۴ ص / ۸۰۰ تومان

● مسیح هرگز به / اینجا نرسید / کارل لوی / محمد حسین رمضان کیایی /

۲۸۳ ص / ۱۵۰۰ تومان.

● تشبه به مسیح / توماس آکمپیس / سایه میثمی / ۳۳۷ ص / ۲۵۰۰ تومان

فروشگاه: تهران، خیابان ولیمصر، بالاتر از میدان ونک، شماره ۱۳۳۷.

تلفن: ۸۷۹۵۶۷۴